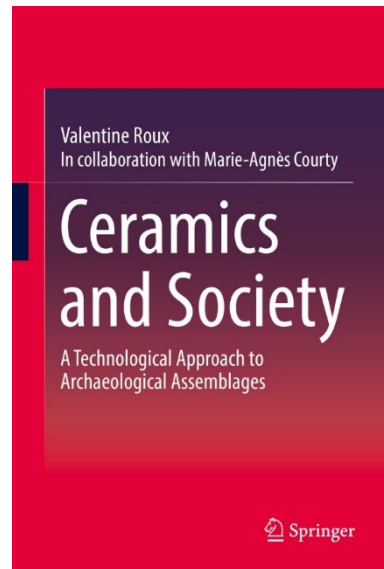

RECENZII ȘI NOTE DE LECTURĂ

Valentine Roux (in collaboration with Marie Agnès-Courty), *Ceramics and Society: A Technological Approach to Archaeological Assemblages*. Springer, Cham, Switzerland, 2019, 329 p.

Încercarea de a vedea dincolo de zidurile de întuneric care ne despart de trecutul îndepărtat constă, în esență, în înțelegerea modului de viață și a mecanismelor de evoluție/ dezvoltare, disipare și extincție a civilizațiilor preistorice. Cu alte cuvinte, căutăm să răspundem unor seturi de întrebări, precum unde? și când?, dar și de ce făceau? și cum făceau?, privitoare la oameni, comportamentele și obiectele lor. Singura modalitate de „a contacta” o civilizație preistorică este recuperarea (prin săpături arheologice) și interpretarea (prin diverse abordări interdisciplinare) urmelor păstrate peste milenii (elemente de habitat și materialitate). Dintre acestea, ceramica este deseori cel mai frecvent material arheologic, reprezentând atât o „fosilă directoare” pentru delimitarea ariilor culturale/ secvențelor cronologice și a etapelor de evoluție ale unei culturi, cât și un martor obiectiv al dezvoltării economice, relațiilor sociale, aspectelor spirituale și artistice ale unei comunități. Dintre numeroasele abordări în studiul acestui material, mă voi opri asupra demersului recent (2019) al cercetătoarei franceze Valentine Roux, *Ceramics and Society: A Technological Approach to Archaeological Assemblages*, carte publicată la prestigioasa editură Springer.

Directoare științifică (Director of research) a *Centre National de la Recherche Scientifique* (CNRS) și profesoară în cadrul Universității Paris Nanterre, Valentine Roux are contribuții valoroase în studiul ceramicii, prin numeroase articole publicate pe această temă, domeniile sale de interes fiind ceramica arheologică, abilitățile tehnice în domeniul

ceramicii și evoluția comunităților umane. În acest scop utilizează studii de caz din domeniul etnoarheologiei și arheologiei din Orientul Mijlociu, acordând o importanță deosebită și abordărilor antropologice în acest domeniu¹.

Lucrarea a fost publicată inițial în limba franceză, cu titlul *Des céramiques et des hommes. Décoder les assemblages archéologiques* (Presses Universitaires de Paris Ouest, Nanterre, 2016), fiind ulterior tradusă și publicată în limba engleză la editura Springer, cu titlul *Ceramics and Society: A Technological Approach to Archaeological Assemblages*. Cartea reprezintă o sinteză a preocupărilor de mai bine de 30 de ani ale autoarei Valentine Roux privind ceramica arheologică. După cum indică atât coperta, cât și secțiunea de *Acknowledgements* din preambulul lucrării, aceasta este realizată „în colaborare” cu Marie Agnès-Courty, geolog francez, colegă și prietenă a autoarei. Deși oarecum echivocă, această modalitate de precizare a autoratului indică două semnatare ale lucrării, cu Valentine Roux ca autor principal. Aprecierile din rândurile următoare fac referire la varianta în limba engleză, publicată în 2019.

Cartea de față este caracterizată chiar de cea care a scris-o ca fiind un manual, un ghid practic pentru arheologi, studenți și cercetători cu preocupări pentru studiul tehnologic al ceramicii. Lucrarea aduce o abordare nouă în ceea ce privește studiul ceramicii preistorice, Valentine Roux depășind modelele clasice, bazate pe diverse tipologii și orientate spre stabilirea cronologiei și periodizărilor; în schimb, tratează tehnologia ceramicii dintr-o perspectivă cultural-antropologică, integrând studiile arheologice, experimentele arheologice și demersurile etnoarheologice.

În capitolul care deschide cartea, intitulat *Introduction to Ceramic Technology* (p. 1-11), este indicat și „firul roșu” al lucrării, și anume *chaîne opératoire* („lanțul operator”), un concept ce își are originile în etnologie și este adaptat în cercetarea arheologică, fiind pentru prima dată utilizat în studierea industriei litice și preluat în cercetarea ceramicii și a procesului de producere a acesteia. Autoarea îi amintește și pe predecesorii săi care au introdus și dezvoltat acest concept în interpretarea arheologică, mai ales în ceea ce privește studiul ceramicii.

Conceptul de *chaîne opératoire* urmărește întregul proces de transformare și formare a unei materii prime într-un obiect utilizabil, referindu-se atât la originea materiei prime, la procesul de prelucrare a acesteia, la uneltele folosite și etapele de producere, de finisare și utilizare a obiectului, dar include și componenta socio-culturală, înregistrând modificările și schimbările aduse în procesul de manufacturare a unui obiect. Autoarea utilizează și exemple din etnoarheologie, arheologie experimentală și rezultatele cercetărilor arheologice pe care le-a întreprins și în urma cărora avansează ipoteze legate de refacerea etapelor din *chaîne opératoire*. Pentru a desluși cât mai mult din tainele ce stau la baza constituirii *chaînes opératoires* sunt necesare cunoștințe despre contextul de producere a ceramicii, studii și cercetări interdisciplinare, interpretare prin analogie și, nu în ultimul rând, o abordare

¹ Hunt 2017, 25-26.

antropologică, utilizând caracteristici de identificare din întregul proces de transmitere a tehnologiei și a tradiției ceramice.

Al doilea capitol, denumit *Description of the Chaînes Opératoires* (p. 15-121), este și cel mai consistent, fiind împărțit în alte șapte subcapitole ce tratează, etapă cu etapă, procesul de *chaîne opératoire*. În acest capitol sunt descrise amănunțit toate etapele din procesul de manufacturare a unui vas ceramic, de la colectarea și transformarea materiei prime, la prepararea pastei, modelarea vaselor, finisare, tratarea suprafeței, decorare, uscare și ardere. Astfel, pentru fiecare etapă sunt descrise procesele tehnologice, terminologia utilizată, tipurile, caracteristicile, uneltele folosite, materialul din care sunt confecționate acestea, suprafața de lucru; autoarea ne expune și importanța mediului ambiant în procesul de manufacturare a vaselor ceramice. În cazul incluziunilor și a elementelor non-plastice, este explicată structura mineralogică și importanța lor pentru pasta ceramică, tipul de pastă (umedă/ semi-umedă), tehnicile de modelare (manual sau cu un dispozitiv rotativ), decorare și finisare, modalitățile de uscare a unui vas, dar și condițiile în care acesta se usucă, modalitățile de ardere a vaselor (atmosferă oxidantă/ reducătoare), precum și tipurile de ardere (foc deschis/ în cuptoare). Tot acest proces este descris cu lux de amănunte utilizând un limbaj specific, fiecare etapă este explicată și exemplificată prin ilustrații menite să ajute cititorul în înțelegerea procesului descris, sunt culese ilustrații din diferite zone ale globului și din diferite medii, pentru a arăta variabilitatea etapelor din lanțul operator al ceramicii.

Cel de al treilea capitol, *Identification of the Chaînes Opératoires* (p. 129-212), este dedicat identificării *chaînes opératoires*, ca o completare a capitolului precedent, deoarece reia toate etapele dezvoltate anterior, exemplificându-le și identificându-le cu ajutorul fragmentelor ceramice provenite din diferite situri arheologice sau cu ajutorul experimentelor. Identificarea este mult mai dificilă decât descrierea, pentru că este nevoie de indicatori ce se pot regăsi, sau nu, pe materialul arheologic. Stabilirea tuturor etapelor ridică anumite probleme, deoarece unele procese aplicate pe vas pot anula sau șterge urmele celorlalte procese sau amprente lăsate de olar; de asemenea, există posibilitatea ca o etapă să fie executată în două moduri diferite, dar cu același rezultat. Totodată, în procesul de identificare a urmelor lăsate de către olar, un rol important îl au și procesele tafonomice care pot afecta starea de conservare a fragmentelor ceramice.

Structura acestui capitol implică două părți. Prima este legată de procesul de preparare a materialului argilos și transformările suferite de acesta în întreg procesul de modelare și ardere, fiind identificabil cu ajutorul cunoștințelor din domeniul geologiei. Acest fapt ajută la determinarea originii sursei de lut utilizată la fabricarea vasului, dar și la identificarea componentelor mineralogice naturale sau antropice din structura materialului argilos; activitatea este efectuată în laborator și necesită cunoștințe și aparatură de specialitate. În a doua parte a capitolului, sunt expuse procesele de modelare, finisare, tratare a suprafețelor, decorare și ardere. Diferențierea și înțelegerea acestora sunt facilitate prin exemplele etnoarheologice și analiza artefactelor rezultate în urma cercetărilor arheologice.

Examinarea macro- și microscopică a fragmentelor ceramice generează ipoteze ce pot fi verificate prin experimente sau corelate cu exemplele etnoarheologice.

După explicarea pașilor tehnici se ajunge la procesul de reconstrucție a *chaîne opératoire*, care constă în corelarea mai multor etape și interpretarea rezultatelor; de asemenea, constă în manipularea/ „consultarea” unor cantități mari de material ceramic pentru identificarea variabilelor și a diferențelor, spre a stabili etapele și procesele constituirii unui vas ceramic. În încheiere este prezentat un studiu de caz, de la Tell Arqa din nordul Libanului, acolo unde unele etape din *chaîne opératoire* pot fi reconstituite atât pe baza materialului ceramic, cât și prin punerea în context cu unele unelte și ustensile găsite *in situ*.

Capitolul al patrulea, *Classification of Archaeological Assemblages According to the Chaîne opératoire Concept: Functional and Sociological Characterization* (p. 245- 286), abordează un nou tip de categorisire, care diferă de cel tradițional bazat pe tipuri morfologice sau morfo-stilistice menite să aducă contribuții doar în sfera tipologiilor cronologic-culturale. Noua abordare nu se mai axează pe clasificarea după forme sau trăsături, ci ia în calcul procesul tehnic al obiectelor, scopul fiind identificarea a câtor mai multe tradiții tehnice ale grupurilor sociale. Se face o clasificare tripartită bazată pe *grupuri tehnice, grupuri tehnopetrografice și grupuri tehnomorfo-stilistice*. Primele două sunt axate pe diferențele dintre *chaînes opératoires* prezente în procesul de asamblare, iar ultima redă intenția olarului care poate fi clarificată prin analiza funcțională a vaselor. Analiza funcționalității, a variabilității, dar și a formelor contribuie la interpretarea sociologică a ansamblurilor ceramice. Prin utilizarea analogiilor etnografice se poate dovedi că unele dintre procesele din *chaîne opératoire* nu au fost făcute cu intenția pe care o credem noi, funcționalitatea vaselor diferind între *intenția artisanului și funcția efectivă* pe toată durata de viață a vasului.

În cel de al cincilea capitol, *Technical Skills* (p. 287-310), se face o descriere a abilităților tehnice necesare în procesul de manufacturare a vaselor ceramice. Competențele necesare unui olar în procesul de formare a vaselor în funcție de modalitatea de execuție (la roată sau manual), etapele învățării acestei meserii, factorii naturali care ajută în procesul de învățare, analiza gesturilor și evaluarea variabilității, sunt factori care ajută la stabilirea impactului social al relațiilor dintre olari și comunitate.

Studiul tehnicilor de formare are o importanță aparte în acest proces, deoarece deprinderea abilităților de modelare are loc gradual, reprezentând un proces cronofag, dar și prin prisma faptului că interpretările etnoarheologice și experimentale sunt singurele care ne pot confirma, cu adevărat, acest proces. În acest scop, autoarea ne prezintă un studiu experimental aplicat unui grup de 30 de indivizi cu vârste diferite, originari din Uttam Nagar (New Delhi, India). Pe parcursul experimentului au fost analizate gesturile (poziția brațelor în raport cu axa subiectului), coordonarea mâinilor, forțele implicate, atât în procesul de modelare la roată, cât și în cel manual. Rezultatul experimentului a arătat complexitatea competențelor implicate, dar și variabilitatea tehnicilor și a gesturilor în funcție de complexitatea procesului și a vaselor modelate.

Capitolul final, *Anthropological Interpretation of Chaines Opératoires* (p. 312-351), este rezervat interpretării antropologice a *chaines opératoires*. Astfel, se încearcă oferirea unei soluții prin care, pe baza tuturor tehnicilor, abilităților și caracteristicilor ansamblurilor ceramice (componente ale *chaîne opératoire*) surprinse în capitolele anterioare, s-ar putea forma o vedere de ansamblu și răspunde la întrebări legate de aspecte sociale ale grupurilor culturale care le-au creat.

Abordarea antropologică are în vedere contextul socio-economic privind modalitatea de distribuție, circulație (omogenă/ eterogenă) a vaselor; zonele de distribuție a ceramicii în comunitate sunt diferențiate în funcție de grupurile sociale și fluctuează în funcție de centru și periferie. În abordarea antropologică este interpretată cantitatea de vase produsă de olar, dar și modul specific al fiecărui olar de a face un vas. O serie sau o tipologie întâlnită frecvent într-o perioadă de timp în comunitate este adesea o necesitate, un produs al societății, executat de meșterul olar. Interpretarea antropologică pe baza istoriei culturale explorează modul în care ideile, valorile și practicile culturale au influențat și au fost influențate de evoluția societății umane de-a lungul timpului.

În încheierea lucrării, autoarea subliniază, încă o dată, faptul că metodologia oferită de carte depășește simpla identificare de tehnici utilizabile, ci folosește clasificarea ansamblurilor în funcție de procesul tehnic. Totodată, atrage atenția asupra calității proceselor de cercetare a ceramicii din punct de vedere tehnic și menționează că explorarea acestui vast domeniu este încă incipientă.

Autoarele reușesc să cuprindă în această lucrare întreaga complexitate a conceptului *chaîne opératoire*. Prin descrierea amănunțită a etapelor și ilustrarea lor cu ajutorul exemplelor etnoarheologice, contribuie la înțelegerea în ansamblu a tuturor proceselor, care mai apoi facilitează identificarea și clasificarea pe criteriile date de *chaîne opératoire*.

Prin contribuția lor, Valentine Roux și Marie Agnès-Courty ne arată complexitatea și variabilitatea metodelor de studiu a materialului ceramic din punct de vedere tehnic cu aplicabilitate pe material arheologic. Cartea este o valoroasă contribuție în domeniul arheologiei, în special în domeniul studiului ceramicii, din perspectiva ideilor pe care le promovează, fiind un bun ghid de orientare în aceste domenii. Totodată, depășește nivelul formulării unor tipologii bazate pe forma vaselor sau pe compoziția pastei ceramice, propunând o clasificare pe baza proceselor tehnice identificate pe obiecte, în cadrul unei abordări mai nuanțate, cvasi-complete a tradițiilor tehnice ale grupurilor culturale.

Bibliografie

Hunt 2017, A. M. W. Hunt, *The Oxford Handbook of Archaeological Ceramic Analysis*, Oxford University Press, Oxford, 2017.

Elena-Camelia PINTILIE

Cristian Eduard Ștefan, *Așezarea Neo-Eneolitică de la Aldeni – Gurguiul Balaurului, jud. Buzău – o reevaluare interdisciplinară*, Editura Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2023, 467 p.

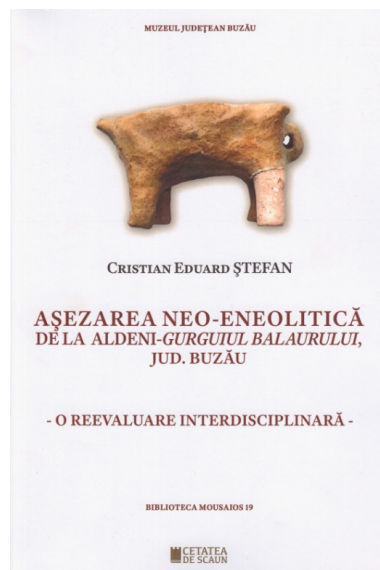
Reevaluarea unor vechi colecții arheologice sau publicarea vestigiilor inedite provenite din situri cercetate cu multe decenii în urmă reprezintă demersuri absolut necesare. Lucrarea semnată de Cristian Eduard Ștefan se înscrie acestor eforturi și conturează o pagină din istoria arheologiei, printr-o abordare de actualitate, bazată pe cercetări clasice, dar și interdisciplinare.

Având ca punct de plecare primele investigații ale așezării neo-eneolitice de la Aldeni-Gurguiul Balaurului (jud. Buzău), prezentul volum aduce în discuție problema unui material arheologic care a stat mai multe decenii în depozitele Institutului de Arheologie „Vasile Pârvan” din București și care a beneficiat de o publicare parțială și insuficientă. Astfel, vechile colecții depozitate în cadrul unor instituții de cultură permit autorului o reevaluare complexă a materialului arheologic.

Cristian Eduard Ștefan este arheolog la Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan” al Academiei Române din București, cu o bogată experiență în domeniul preistoriei. Contribuțiile sale sunt axate pe perioada neo-eneolitică, dar vizează și perioada Bronzului timpuriu.

Volumul, însumând 467 de pagini, se remarcă prin structura complexă și logică, precum și printr-un bogat set de informații, rezultat al eforturilor unui colectiv de specialiști din domeniul arheologiei, antropologiei, arheozoologiei și carpologiei. Lucrarea este dedicată memoriei lui Eugen Comșa (1923-2008), una dintre cele mai proeminente figuri ale arheologiei românești. Volumul, publicat în anul 2023, constituie un util instrument de lucru pentru specialiști și studenți și oferă o perspectivă modernă asupra studiului materialului arheologic descoperit în așezarea de la Aldeni, care se desprinde de constrângerile ermetice ale metodelor clasice descriptive.

Prin intermediul analizelor arheozoologice și carpologice, prin studiul industriei materiilor dure animale și a industriei litice, prin abordări arheometrice și prin efectuarea unor datări radiocarbon, autorul și colaboratorii săi (D. Baciuc, A. Bălășescu, M. Dimache, C. Georgescu, M. Golea, F. Mihail, G. Vasile) au reușit să contureze o imagine mult mai clară a nivelurilor culturale Boian-Bolintineanu, Boian-Giulești și Stoicani-Aldeni. Datelor arheologice primare li se adaugă informațiile antropologice și geoarheologice ce contribuie la

reconstituirea aspectelor vieții sociale și culturale a comunităților de la Aldeni-Gurguiul Balaurului într-un context cronologic și geografic specific.

Lucrarea este structurată în 12 capitole, precedate de *Introducere* și urmate de *Concluzii*, un *Rezumat* în limba engleză, *Bibliografie*, *Lista Autorilor* și secțiunea de *Planșe*. Textul este însoțit de hărți, grafice, tabele, dar și de fotografii de bună calitate ale materialelor arheologice care provin din săpăturile realizate în anii 1940, 1942, 1943, 1955, 1983 și 1985 în situl de la Aldeni.

Introducerea volumului ne prezintă motivația autorului pentru publicarea prezentei sinteze, acesta argumentând că lotul consistent de materiale arheologice a fost mult prea puțin pus în valoare și nu a avut o diseminare largă în rândul specialiștilor.

Capitolul I, *Istoricul cercetărilor* (p. 9-13), semnat de C. E. Ștefan, face o trecere în revistă a celor mai importante etape ale cercetărilor arheologice efectuate în punctul Aldeni-Gurguiul Balaurului și subliniază meritele specialiștilor care au contribuit la investigarea acestei stațiuni. Sunt menționate cele trei mari etape de cercetare, începând cu Gheorghe Ștefan care a investigat stațiunea în timpul celui de-al Doilea Război Mondial (1940, 1942 și 1943), documentând nivelul Gumelnița-Ariușd, așa cum îl numește arheologul. Pentru cea de-a doua etapă a cercetărilor, lui Gheorghe Ștefan i se alătură Eugen Comșa, în 1955. Acesta din urmă efectuează alte două campanii de săpătură în anii 1983 și 1985.

Cadrul natural și elementele de paleoeconomie constituie subiectul Capitolului II (p. 15-30), semnat, de asemenea, de C. E. Ștefan. Situl de la Aldeni este plasat într-un context microzonal, ale cărui trăsături geo-morfologice sunt foarte atent punctate. Pentru a înțelege dinamica teritorială a comunităților Stoicani-Aldeni, autorul face o serie de precizări legate de amplasamentul acestor situri, care se găsesc pe poziții topografice variate.

Cel de-al treilea capitol (p. 29-38) al lucrării este intitulat *Structuri de habitat* și este redactat de C. E. Ștefan. Pe baza documentației de șantier păstrate și a succintelor rapoarte publicate cu decenii în urmă, autorul face o serie de precizări utile, privitoare la existența în situl de la Aldeni-Gurguiul Balaurului a unor locuințe adâncite, aparținând nivelurilor Boian și Stoicani-Aldeni, la care se adaugă și construcții de suprafață. Numeroase vetre au fost identificate în nivelurile neo-eneolitice de aici, precum și câteva gropi menajere.

Capitolul IV (p. 39-94) este unul consistent și este dedicat ceramicii, tipologiei acesteia, dar și tehnologiei. C. E. Ștefan prezintă loturile ceramice avute la dispoziție, detaliind seturile de materiale aferente celor trei comunități neo-eneolitice de aici, anume Boian (fazele Bolintineanu și Giulești) și Stoicani-Aldeni, aceasta din urmă pe durata a trei etape.

Capitolul V (p. 95-106) este intitulat *Considerații asupra tehnologiei de manufacturare a ceramicii eneolitice de tip Stoicani-Aldeni*. C. E. Ștefan și M. Dimache ne propun un studiu comparativ al unor eșantioane de olărie din trei situri distincte, între care și probe din campania din 1955 de la Aldeni. Rezultatele obținute arată că în mediul Stoicani-Aldeni se păstrează tradiția utilizării cioburilor pisate în amestec cu nisip, ca principali degresanți, tehnologia de confecționare prezintă și elemente specifice olăriei cucuteniene, iar temperatura de ardere a vaselor analizate se plasează în jurul a 900° C.

Capitolul VI (p. 107-138), *Vasele miniaturale și un suport cilindric cu un decor insolit*, este semnat de C. Georgescu. Recipientele de lut de mici dimensiuni descoperite în situl eneolitic de la Aldeni au fost tratate în mod individual, pentru fiecare exemplar fiind realizată o descriere amplă, iar apoi au fost aduse în discuție posibilele utilizări ale acestor vase.

Plastica și obiectele din lut constituie subiectul Capitolului VII (p. 139-170) semnat de C. E. Ștefan. Dacă pentru nivelurile Boian sunt cunoscute doar două piese, pentru etapa Stoicani-Aldeni au fost valorificate 136 de exemplare. La toate acestea se mai adaugă și unele vase antropomorfe și zoomorfe, „altrărașe”, pintadere, podoabe de lut, dar și o machetă de locuință, care pot fi legate mai ales de viața spirituală a acestor comunități preistorice.

Capitolul VIII (p. 171-206), semnat de F. Mihail, este intitulat *Piese din piatră și materii dure animale din așezarea de la Aldeni-Gurguiul Balaurului*. Pe baza eșantionului avut la dispoziție, autorul a analizat artefactele din piatră și os/ corn aferente fiecărui nivel arheologic. Dacă pentru etapele de locuire atribuite fazelor Boian au fost studiate relativ puține piese, lotul de unelte și arme specifice mediului Stoicani-Aldeni este mult mai consistent. Analiza riguroasă a pieselor litice a demonstrat faptul că o bună parte a materiei prime pentru utilajul cioplit era constituită din silex, adus de la distanțe relativ mari, în cadrul activităților de schimb intercomunitar. De asemenea, locuirea de la Aldeni a furnizat și un consistent număr de piese realizate din os și corn.

Capitolul IX (p. 207-210) este semnat de G. Vasile, fiind intitulat *Oase umane în așezarea eneolitică* și discută, pe scurt, o informație provenită din vechile săpături, potrivit căreia la Aldeni, în nivelurile Stoicani-Aldeni, a apărut și un fragment de os uman, pierdut ulterior.

Fauna eneolitică de la Aldeni-Gurguiul Balaurului constituie subiectul celui de-al X-lea capitol (p. 237-248) al volumului, acesta fiind redactat de A. Bălășescu și D. Baciuc. Cei doi specialiști au analizat întregul material arheozoologic din nivelurile Stoicani-Aldeni, obținând o serie de date care fac notă comună cu informațiile cunoscute pentru alte situri eneolitice din zona de sud a Moldovei și nord-estul Munteniei.

Capitolul XI (p. 237-248), semnat de M. Golea și intitulat *Materialul carpologic de la Aldeni-Gurguiul Balaurului*, aduce în discuție o serie de resturi vegetale provenite din sedimentul păstrat în două recipiente ceramice, precum și urmele unor plante imprimare în lutul folosit la construirea pereților locuințelor. Au fost identificate cu prilejul acestei analize resturi ale mai multor specii de cereale, însă cantitatea acestora nu este relevantă pentru creionarea unui tablou mai amplu al practicilor legate de cultivarea plantelor de către comunitățile Stoicani-Aldeni.

Cronologia relativă și absolută este discutată de C. E. Ștefan în cadrul Capitolului XII (p. 249-259) și aduce evidente elemente de noutate care contribuie la rafinarea limitelor cronologice între care s-a desfășurat locuirea Stoicani-Aldeni. Astfel, pentru situl care face obiectul acestui volum, secvența eneolitică este cuprinsă, conform datelor calibrate, între aproximativ 4300 și 4000 cal BC, fiind parțial sincronă cu etapele Gumelnița B, Cucuteni A₂ și A₃.

Concluziile (p. 261-262) fac trimitere și către viitoare cercetări, subliniază importanța sitului de la Aldeni prin aceea că se afla în partea vestică a arealului de răspândire

a acestui aspect cultural, spațiu care nu a fost, până în prezent, bine cercetat. În aceste condiții, situl amintit poate îndeplini rolul unui jalon important pentru studierea fenomenului Stoicani-Aldeni, în condițiile în care există o stratigrafie bine delimitată pe baza trăsăturilor ceramicii, dar și a datărilor absolute.

Un *Rezumat* amplu în limba engleză, *Bibliografia* consistentă și o ilustrație generoasă și bine organizată sunt alte elemente demne de remarcat ale acestei lucrări care ar trebui să fie de referință pentru viitoarele cercetări ale fenomenelor eneolitice din zona de contact a Moldovei cu Muntenia.

Autorii au asigurat o expunere detaliată și bine structurată și au utilizat o bibliografie complexă reușind, astfel, să contribuie pe deplin cu un instrument de lucru necesar la corpul de cunoștințe arheologice referitoare la perioada neo-eneolitică din România.

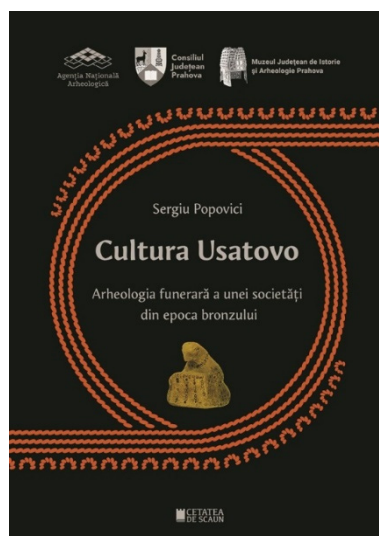
Diana BELDEA

Sergiu Popovici, *Cultura Usatovo. Arheologia funerară a unei societăți din epoca bronzului*, Editura Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2023, 475 p.

În anul 2023, istoriografia românească s-a bucurat de apariția unei noi contribuții despre fascinanta Epocă a bronzului. Acest interval cronologic a atras atenția cercetătorilor și, în mod categoric, va continua să o facă și în viitor, datorită transformărilor etno-culturale ce se manifestă pe spații întinse, precum și grație bogatului inventar arheologic caracteristic, cunoscut prin cercetări arheologice de anvergură și valorificat prin intermediul unor monografii și studii ample.

Contribuția supusă discuției reprezintă, așa cum menționează autorul, varianta revizuită și îmbunătățită a tezei de doctorat susținută la Facultatea de Istorie și Geografie din cadrul Universității „Ștefan cel Mare” din Suceava, în anul 2022.

Ca orice demers de o asemenea amploare, cercetarea culturii Usatovo a ridicat probleme metodologice pe care Sergiu Popovici a reușit să le depășească cu succes. Pentru realizarea acestei lucrări, autorul a parcurs o bibliografie consistentă încercând să ofere o imagine detaliată asupra celor mai importante procese care au avut loc în zona de nord-vest

a Mării Negre în a doua jumătate a mileniului IV a. Chr. A utilizat diferite surse bibliografice (monografii, articole sau rapoarte de cercetare arheologică) axate pe vasta problematică a culturii Usatovo și a reușit, astfel, să analizeze în amănunt necropolele și inventarul funerar. La toate acestea se adaugă și studierea diferitelor colecții muzeale și a arhivelor personale ale cercetătorilor care au studiat cultura Usatovo.

Textul volumului de față este amplu și structurat în cinci capitole, fiind precedat de *Nota editorului*, Alin Frînculeasa, și de o *Introducere* a autorului. Cele cinci capitole se intitulează astfel: *Istoricul cercetării culturii Usatovo și istoriografia problemei*, *Necropolele culturii Usatovo*, *Categorii de inventar*, *Periodizarea și Cronologia culturii Usatovo*, *Interferențe cultural-cronologice în nord-vestul Mării Negre (a doua jumătate al mil. IV – începutul mil. III a. Chr.)*, fiind urmate de *Considerații finale*, *Catalogul descoperirilor funerare Usatovo* și *Ilustrații*.

Primul capitol (p. 16-30) aduce în discuție *Istoricul cercetării culturii Usatovo* și trece în revistă numeroasele cercetări și studii ce coboară în timp până la finele secolului al XIX-lea. Autorul diferențiază patru etape în cercetarea acestei culturi, fiecare cu propriile caracteristici metodologice. Prima etapă, de la sfârșitul secolului al XIX-lea și până în 1921, este caracterizată de identificarea primelor vestigii Usatovo și de simpla colecționare a unor artefacte. Cea de-a doua se încadrează în intervalul 1921-1949, când au fost efectuate primele cercetări sistematice în situl eponim și s-a reușit stabilirea unei scheme cronologice. A treia etapă, ce începe la jumătatea secolului XX, este caracterizată de dezbateri intense cu privire la originea și evoluția acestor comunități, iar ultima etapă debutează în anii '90, după destrămarea Uniunii Sovietice, moment ce aduce cu sine numeroase reorganizări instituționale, cu un impact semnificativ asupra cercetării acestei perioade.

Cel de al doilea capitol (p. 31-52), *Necropolele culturii Usatovo*, cuprinde un studiu riguros al necropolelor și ritualurilor de înmormântare și oferă o perspectivă interesantă asupra vieții sociale, economice și religioase a acestor comunități din epoca bronzului. Textul se bazează pe analiza a 244 de morminte singulare, duble sau colective identificate în 13 necropole plane (61 dintre acestea) și 74 de tumuli (cu 183 de morminte).

Diferitele *Categorii de inventar* sunt cele care alcătuiesc Capitolul 3 (p. 53-75), acestea fiind de o mare diversitate și, totodată, posibile dovezi cu privire la statutul social al defuncțiilor, precum și reflexii ale vieții religioase a comunităților Usatovo. Dintre aceste categorii de inventar ceramica este cea mai variată și des întâlnită, remarcându-se o serie de elemente de sinteză între influențele tripoliene târzii cu cele nord-pontice și de la Dunărea de jos, observabile la nivelul formelor și decorurilor. Tot în cadrul acestui capitol sunt discutate și alte categorii de piese descoperite în contexte funerare, precum plastica antropomorvă și diferitele tipuri de unelte, arme și obiecte de podoabă realizate din metal, piatră, silix și os sau corn.

Plasarea pe axa cronologică a preistoriei sud-est europene a limitelor temporale aferente culturii Usatovo este tratată în Capitolul 4 (p. 76-87), *Periodizarea și cronologia culturii Usatovo*. Autorul face o serie de aprecieri cu privire la cronologia relativă a acestei culturi și stabilește sincronisme cu descoperiri apropiate teritorial, reușind să diferențieze

trei etape de dezvoltare: etapa timpurie (arhaică), etapa mijlocie (clasică) și etapa târzie, evidențiind, totodată, și caracteristicile fiecăreia. Pentru a stabili cronologia absolută, autorul folosește datări radiocarbon și estimează o perioadă de existență a culturii de aproximativ 350 de ani, între 3600-3250 calBC.

Capitolul 5 (p. 88-108) tratează *Interferențele cultural-cronologice în nord-vestul Mării Negre (a doua jumătate al mil. IV – începutul mil. III a. Chr.)*. În cadrul acestei secțiuni sunt expuse posibilele influențe și legături culturale existente între comunitățile Usatovo cu cele din alte regiuni. Printr-o analiză minuțioasă a materialului arheologic este urmărită întrepătrunderea dintre diversele elemente ale culturii materiale și spirituale caracteristice diferitelor comunităților contemporane.

În *Considerațiile finale* (p. 109-111) autorul evidențiază o serie din ideile prezentate în cadrul capitolelor anterioare, considerând că, de-a lungul perioadei de dezvoltare a culturii Usatovo, economia și relațiile cu alte populații au evoluat într-un mediu geografic favorabil dezvoltării unor rapoarte de interconectare cu grupurile aflate în apropierea arealului de bază.

Volumul este însoțit de un *Rezumat* și o *Listă a Ilustrației* (p. 112-123) redactate în limba engleză, care facilitează și cercetătorilor străini accesul la informațiile din lucrare.

Catalogul siturilor funerare Usatovo (p. 124-202) cuprinde 42 de puncte și a fost redactat pe baza datelor din literatura de specialitate, dar și a informațiilor preluate din diferite rapoarte de cercetare arheologică păstrate astăzi în Arhiva Arheologică a Muzeului Național de Istorie a Moldovei și în Arhiva Muzeului de Arheologie din Odesa.

Textul lucrării este completat de o ilustrație bine întocmită și diversificată, precum și de un set de planșe cu planuri ale săpăturilor, hărți, aspecte de șantier, materiale arheologice etc. Complexitatea subiectului tratat este dovedită și prin *Bibliografia* amplă, care cuprinde aproximativ 300 de titluri, autorul citând atât izvoare inedite (arhive) cât și lucrări generale și speciale.

Lucrarea reprezintă prima monografie ce tratează practicile funerare ale culturii Usatovo care, prin rigurozitatea documentării, reușește să creioneze tumultuoasa perioadă de la sfârșitul mileniului IV și începutul celui de al III-lea mileniu a. Chr. din nord-vestul Mării Negre.

Adela COROAMĂ

Casandra Brașoveanu, *Sfârșitul epocii bronzului în bazinul Jijiei. Dinamica habitatului și materialitatea culturii Noua*, Editura Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2023, 457 p., 273 planșe

Casandra Brașoveanu este cercetător științific și arheolog interesat de arheologia mediului și a peisajului, cu un focus special pe investigarea așezărilor preistorice din sud-estul Europei. În efortul de a facilita o înțelegere mai profundă a modului de viață și a comportamentului comunităților antice, autoarea lucrării de față folosește metode de prospectare non-invazivă și analize spațiale GIS (Sistem Informațional Geografic), oferind astfel noi perspective asupra relațiilor complexe dintre om și mediu în trecut.

Volumul, *Sfârșitul epocii bronzului în bazinul Jijiei: Dinamica habitatului și materialitatea culturii Noua*, a fost publicat în anul 2023, reprezentând rezultatul activităților autoarei din ultimii ani și se bazează pe teza de doctorat a acesteia, susținută în

anul 2021 la Facultatea de Istorie a Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași. Textul este completat cu noi informații și rezultate obținute ca urmare a desfășurării studiilor postdoctorale. În cadrul acestei lucrări sunt ilustrate rezultatele preocupărilor vizând cercetarea interdisciplinară, într-o abordare monografică, ce reușește să surprindă relația dintre comunitățile perioadei târzii a epocii bronzului (cultura Noua) și mediul ocupat (Bazinul hidrografic al Jijiei).

Cercetarea se constituie într-o abordare critică a fenomenului cultural care a caracterizat sfârșitul epocii bronzului, prin corelarea surselor arheologice și bibliografice cu informații obținute în urma efectuării propriilor investigații de teren. Sunt explorate și schimbările semnificative care au avut loc în această regiune în perioada târzie a epocii bronzului, fiind aduse în prim-plan aspecte esențiale privind habitatul și cultura materială a civilizației Noua din bazinul Jijiei. Coroborate, toate acestea au condus la obținerea unui set important de informații despre comunitățile Noua, foarte mult discutate, dar foarte puțin cercetate și înțelese.

Organizarea volumului cuprinde opt capitole: *Bazinul Hidrografic al Jijiei. Cadrul natural, Repere Cultural-Cronologice, Istoricul Cercetărilor, Aspecte teoretice și metodologice, Catalogul descoperirilor Noua, Așezări, Rit și ritual funerar, Materialitate*, precedate de o *Prefață* (semnată de dr. Andrei Asăndulesci) și un *Cuvânt înainte* și urmate de *Concluzii*, un rezumat în limba engleză (p. 379-397), *Lista abrevierilor* (p. 388-391), *Bibliografia* (p. 392-418) și *Lista ilustrațiilor* (p. 419-433).

Partea introductivă vizează prezentarea contextelor geografic și istorico-cultural care însoțesc tema aleasă, precum și explicarea aspectelor teoretice și metodologice aflate la baza studiului efectuat. În cea de a doua parte este expus setul de cunoștințe existent, completat de rezultatele analizelor interdisciplinare, pentru fiecare dintre segmentele cheie specifice discursului asupra unei culturi arheologice (așezări, rit și ritual funerar, materialitate).

După introducerea care ne familiarizează cu tematica lucrării, în Capitolul I (p. 19-32) autoarea prezintă cadrul natural al regiunii studiate. Acest capitol contribuie la înțelegerea evoluției culturii și a habitatului în bazinul Jijiei. Autoarea subliniază faptul că mediul natural, împreună cu particularitățile sale, a avut un impact major asupra comunităților preistorice din perioada târzie a epocii bronzului, deoarece a influențat amplasarea așezărilor și modul de dezvoltare a grupurilor umane. Astfel, cadrul natural în care s-au stabilit aceste comunități a permis accesul la diverse resurse (lemn, material litic, o bogată faună și floră), fapt care a contribuit la transformarea, în perioada târzie a epocii bronzului, a bazinul hidrografic al Jijiei într-un areal cu o deschidere foarte mare de locuire.

În Capitolul II (p. 33-36) este realizată o analiză detaliată a principalelor *Repere cultural-cronologice* ale perioadei târzii a epocii bronzului. Această secvență include aspecte esențiale pentru înțelegerea transformărilor care au avut loc în intervalul cronologic ales. Corelând date absolute din bibliografie (ex. Odaia-Miciurin din Republica Moldova), autoarea oferă clarificări importante cu privire la apariția acestui fenomen cultural în spațiul analizat (intervalul 1600-1500 BC).

Capitolul III (p. 37-43), *Istoricul cercetării*, prezintă numeroasele investigații efectuate în regiune și evidențiază contribuțiile semnificative ale diferiților cercetători la înțelegerea trecutului acestei zone. Încă de la sfârșitul secolului al XIX-lea, istoria și preistoria bazinului Jijiei au prezentat interes pentru numeroși specialiști, ceea ce a dus la apariția unui volum consistent de informații despre epoca bronzului în spațiul de referință. Autoarea analizează critic două lucrări cu caracter monografic care au vizat același teritoriu și interval cronologic: cea a Lidiei Dascălu „Bronzul mijlociu și târziu în Câmpia Moldovei” (2017) și a cercetătorului Vasile Diaconu „Cultura Noua în regiunea Vestică a Moldovei” (2014) și subliniază lipsa studiilor interdisciplinare care justifică reluarea investigațiilor în prezentul volum.

Capitolul IV, *Aspecte teoretice și metodologice* (p. 44-58), cuprinde trei subcapitole. Sunt expuse diferite metode și tehnici cu caracter interdisciplinar, integrând domenii precum: geografie, fizică, geologie sau pedologie. Acestea ajută la obținerea unor noi seturi de informații cu privire la relația existentă între comunitățile de la sfârșitul epocii bronzului și teritoriul locuit. Prin investigarea siturilor arheologice și analiza atentă a artefactelor descoperite, Casandra Brașoveanu contribuie atât la înțelegerea transformărilor socio-culturale și economice care au avut loc în această perioadă, cât și la o mai bună cunoaștere a modului în care comunitățile din această regiune au evoluat și s-au adaptat la mediu.

Capitolul V (p. 58-174) cuprinde *Catalogul descoperirilor Noua*, care include 436 de înregistrări. Acest catalog include următoarele categorii de descoperiri: *Așezări*, *Descoperiri funerare*, *Depozite*, *Descoperiri izolate* și *Descoperiri incerte*. În cazul așezărilor, o atenție

specială a fost acordată și cenușarelor. Siturile au fost ordonate alfabetic, în funcție de localitatea unde a fost făcută descoperirea, pentru fiecare așezare fiind realizate hărți topografice care facilitează vizualizarea locului unde au fost identificate aceste situri.

Capitolul VI (p. 175-280), *Așezări*, aduce în prim plan problema cercetării limitate a cenușarelor. În spațiul de lucru au fost semnalate 363 de așezări, dintre care 72 (19,8%) reprezintă stațiuni inedite, identificate cu ajutorul imaginilor satelitare și verificate, ulterior, în teren. Din totalul menționat, numai 34 de stațiuni (9,3%) au fost cercetate prin săpături sistematice, de salvare sau sondaje arheologice. În bazinul Jijiei au fost semnalate două tipuri de așezări: așezări cu cenușare și așezări fără cenușare.

În prima parte a capitolului este prezentat stadiului actual al cunoștințelor cu privire la așezările comunităților Noua, iar cea de-a doua parte descrie preferințele acestora în amplasarea așezărilor. Este, de asemenea, discutată și situația din zona centrală a bazinului ce pare să fi fost evitată de comunitățile Noua, adâncind și mai mult problematica complexă a mecanismelor de selectare și adaptare la parametrii de mediu. Deoarece spațiul de referință este unul foarte vast, autoarea prezintă și trei studii de caz (diferite din varii puncte de vedere) pentru a observa anumite tipare în alegerea spațiului de locuit. Analiza a condus la stabilirea a trei posibile modele de distribuție spațială: de-a lungul cursurilor mari de apă (Jijia), de-a lungul celor medii (Ibăneasa) sau în proximitatea cursurilor secundare, reliefând marea diversitate a preferințelor acestor grupuri umane.

Capitolul VII (p. 281-295) discută *Ritul și ritualul funerar*. Autoarea și-a propus să actualizeze cercetările contextelor funerare Noua din spațiul de referință, pentru care este cercetată integral doar o singură necropolă, cea de la Trușești-*Țuguieța* (jud. Botoșani). Analiza contextelor funerare a relevat faptul că grupurile umane Noua preferau amplasarea zonelor funerare pe terenuri joase, însorite sau semi-umbrite, în apropierea unor cursuri de apă importante, precum Jijia sau Bahlui.

Ultimul capitol (p. 296-353), *Materialitate*, este dedicat atât principalelor categorii de materie primă: piatră și silex, os și corn, lut și metal, cât și principalelor categorii de artefacte identificate în cadrul săpăturilor arheologice efectuate în bazinul hidrografic al Jijiei. Este discutată problema uneltelor și armelor din piatră și metal, dar și a obiectelor de prestigiu. De asemenea, sunt prezentate și discutate artefactele realizate din materii dure animale (os și corn), o atenție specială fiind acordată funcționalității diferitelor categorii de piese. Nu în ultimul rând, acest capitol prezintă și aspecte privind funcționalitatea diferitelor categorii ceramice, dar și decorul de pe formele ceramice Noua, fiind descoperite vase cu decor incizat, decor în relief, decor prin impresiune și caneluri înguste sau largi.

Cele 273 de planșe care însoțesc textul, majoritatea color, includ fotografiile aeriene care surprind așezările cu cenușare din diferite zone ale bazinului Jijiei, imagini cu materialul arheologic identificat în cadrul cercetărilor de suprafață și reprezentări cartografice. De asemenea, sunt incluse și hărți topografice care marchează amplasarea siturilor arheologice Noua.

În cadrul *Concluziilor*, autoarea sintetizează ideile exprimate în capitolele anterioare, subliniind importanța înțelegerii interacțiunilor complexe ale omului cu mediul prin aportul

cercetărilor interdisciplinare, reprezentând astfel și un punct de referință important pentru cercetările viitoare în domeniul arheologiei preistorice.

La modul practic, pe parcursul acestei cercetări, autoarea explorează diverse aspecte ale culturii Noua, de la contextul geografic și temporal, până la viața spirituală și artefactele descoperite, oferind o imagine completă și detaliată a acestor comunități preistorice și a evoluției lor în perimetrul bazinului hidrografic al râului Jijia. Prin construirea unui substrat teoretic solid și implementarea unei metodologii complete și sistematice de investigare a comunităților preistorice, corelând sursele arheologice cu datele bibliografice și cercetările de teren, Casandra Brașoveanu contribuie semnificativ la lărgirea cunoștințelor noastre asupra elementelor caracteristice ale perioadei târzii a epocii bronzului într-un areal clar definit de la răsărit de Carpați.

Ana APETRI

Dan Constantin Măță, **Învățământul juridic la Universitatea din Iași: fragmente de istorie**, București, Editura Hamangiu, 2024, 266 p.

Lucrarea cuprinde un *Cuvânt-înainte* și 14 secțiuni ilustrând fragmente din istoria Facultății de Drept din Iași. Pe parcursul primelor fragmente („Facultatea de Dritu din Jassi. 6 octombrie 1855”; „Noi Alexandru Ioan I”; „Am luat îndrăzneala de a mă înfățișa înaintea D-voastră cu îndatoririle de profesor”) sunt surprinse momente din primul veac de funcționare (1860-1960) adunate din toate sursele disponibile în prezent și care se referă la istoria Facultății de Drept.

Facultatea de Drept înființată în baza „legii organice” încă din 1851, în timpul domniei lui Grigore Alexandru Ghica, a debutat lent spre 1855, cu un număr mic de profesori și studenți, și cu elementele simbol necesare: drapel, ceremonie de deschidere, sediu. Funcționarea sa a fost întărită de actul Ordonanței domnești din 26 octombrie 1860, prin care s-a hotărât înființarea Universității cu cele patru facultăți: filosofie, teologie, drept și medicină. Profesori au fost: Gheorghe Apostoleanu, Petru Suciu, Alexandru Papiu-Ilarian, Teodor Veisa, Simion Bărnuțiu, Iacob Lupașcu.

Solemnitatea deschiderii Universității a rămas consemnată în scrierile profesorilor, la Gheorghe Mârzescu, Ioan Strat și în presa vremii, iar documentele oficiale: actul fondării, statutele și numirea primului rector vor fi elementele de bază în cercetarea trecutului universității ieșene.

Profesorii și studenții Facultății de Drept din primul sfert de veac al funcționării Universității din Iași au fost prezentați în partea a treia, intitulată „Am luat îndrăzneala de a mă înfățișa înaintea D-voastră cu îndatorirea de profesor”. Gheorghe Mîrzescu, Iacob Negruzzi, Alexandru Gheorghiu, George Alexandrescu Urechia, Alexandru Constantin Șendrea, Vasile Conta au fost încadrați după abolirea studiilor din străinătate sau chiar din țară, nevoia acută de cadre didactice fiind crescută, numărul studenților fiind tot mai mare. Carierele lor au fost în ascensiune și, la câțiva ani de la debut, ori și-au consolidat poziția devenind și decani, ori au plecat spre Universitatea din București sau în Magistratură.

În partea a patra, „Universitatea este o asociațiune de profesori și studenți”, aflăm că primele licențe au fost susținute și certificate în anul 1870, până atunci studenții așteptau cei trei ani de studiu și acest lucru le permitea să-și continue studiile la o universitate din străinătate, să practice meseria în barou, să intre în magistratură sau să dețină funcții publice, dar fără statutul de licențiați. Primii licențiați au fost Alexandru Belcic, Vasile Tassu, Grigore I. Buiucliu, Panainte Stoica, Alexandru Teodoreanu, Ioan C. Barozzi, Petru N. Malcoci, Adam P. Camboveanu și Ștefan T. Mandrea. „Teza de licență trebuia tipărită în 20 de exemplare care urmau a fi depuse la cancelaria facultății cu minim două săptămâni înainte de data programată pentru susținere cu scopul comunicării ei tuturor profesorilor din facultate. După prezentarea orală a tezei, candidatul trebuia să răspundă la întrebări «cel puțin din fiecare ramură a științei dreptului». În cadrul examenului de licență comisia era formată din decan și alți patru profesori numiți de către acesta” (p. 48). Chiar dacă la finalul secolului al XIX-lea profesiile ce decurgeau din absolvirea studiilor juridice erau considerate ca fiind exclusiv dedicate bărbaților, întâlnim și câteva cazuri de studenți care frecventează Facultatea de Drept de la Iași. Primele șase înscrise figurează ca frecventând cursurile în anul universitar 1898-1899, alături de 183 de bărbați (în toți cei trei ani de studiu). Chiar și așa, erau tinere intelectuale care urmau în paralel două facultăți, de obicei Drept și Litere, precum Tereza Strătilescu și Maria Alevra, iar prima licență obținută de o femeie a fost cea a Sofiei Demetrescu în anul universitar 1904-1905.

Partea a cincea, „Cum trebuie să înțelegem educațiunea juridică”, prezintă dezbaterile privind rolul studiilor juridice, în contextul educației și continuarea acestora cu studiile doctorale, specializate. Abia la începutul secolului al XX-lea au fost organizate cursuri universitare doctorale.

Partea a șasea, „Strămutarea unui profesor este mai mult o măsură de administrație”, prezintă criza constantă de profesori și mobilitatea academică, în beneficiul Universității din București. Dintre profesorii transferați de la Iași la București, autorul îi prezintă pe Constantin G. Dissescu, Valerian Ursianu, George G. Tocilescu, Toma Stelian, Nicolae Basilescu, Emanuel N. Antonescu, Ioan Tanoviceanu, Ștefan G. Longinescu, Petru Th. Missir. În susținerea principiilor echilibrate de realizare a transferurilor între

universități, decanul Facultății de Drept ieșene, Dimitrie Alexandrescu, ia poziție în sprijinul a doi colegi, care urmau să fie examinați asupra activității științifice de către membrii corpului profesoral bucureștean. Ultimele pagini ale acestei părți exprimă punctul de vedere al lui Dimitrie Alexandrescu, care face apel la respectarea *Legii învățământului superior* și a măsurilor administrative de transfer, fiindcă cei care solicită transferul erau deja validați științific printr-o activitate serioasă didactică și de cercetare.

Partea a șaptea, „Nu puteam să nu fim mândri de acest trecut”, ne introduce în atmosfera bilanțurilor generate de jubileul de 50 de ani ai Universității din Iași și prezentarea portretelor profesorilor Facultății de Drept. La Iași, discipol la catedra de Drept civil profesorului Gheorghe Mârzescu i-a urmat Dimitrie Alexandrescu, fiind profesor titular din anul 1897 și decan în patru mandate (p. 95-96). Corpul profesoral îi avea incluși și pe Ioan T. Burada, Matei B. Cantacuzino (cel care a fost și ministru al Justiției, până în anul decesului, 1925, urmându-i Gheorghe Mârzescu), Vasile Dimitriu, Constantin Stere, Iulian Teodorescu, Ion Peretz, George Tabacovici.

Partea a opta, „O criză a catedrelor vacante”, prezintă situația Facultății de Drept în timpul Primul Război Mondial și primii ani interbelici, când activitatea s-a desfășurat cu dificultate, din cauza lipsei spațiului. Palatul Universitar a găzduit atunci mai multe instituții centrale refugiate la Iași și, din cauza degradării sălilor și a lipsei combustibilului necesar pentru încălzire, cursurile nu se puteau desfășura nici la Facultatea de Drept, ele fiind reluate, complet, abia din luna februarie a anului 1919. Profesorii disciplinelor de Drept penal, Drept roman, Drept civil, Procedură civilă, Drept internațional privat, Monumentele vechiului drept roman, Dreptul roman în Orientul Europei, Pandecte și Drept roman aprofundat, Economia politică, Drept civil comercial și maritim, Drept comercial, Filosofia dreptului, Drept internațional public, Finanțe și statistică, Istoria doctrinelor economice, Drept administrativ, Legislație industrială și agrară, Istoria dreptului românesc, adică 20 de catedre și 6 conferințe erau în număr de 22: Iulian Teodorescu, Ernest Triandafil, Ion Coroi, Barbu Dimitrescu, M. Berceanu, Matei B. Cantacuzino, Gheorghe Tabacovici, Dimitrie Alexandrescu, Barbu Dimitrescu, Iulian Teodorescu, Petre Dragomirescu, Aurel Zeuleanu, Grigore Dimitrescu, Alexandru C. Cuza, Vasile Dimitriu, Vasile Gr. Iamandi, Virgil Arion, Eugen Melik, G. D. Creangă, Albert Popovici Tașcă, Gh. Plastara, I. Peretz (p. 126-127).

Criza de profesori titulari, cauzată de transferurile către Facultatea de Drept din București sau Cluj, după 1919 a mai fost stabilizată prin transferul unor profesori de la Universitatea din Cernăuți, ca Traian Ionașcu, Petru Vasilescu, Ilie Popescu-Spinieni, Constantin C. Angelescu, Ioan Rădulescu, iar după anexarea Bucovinei de Nord, profesorii Ion Țurcanu, Atanasie Ștefănescu-Galați, Ioan Ghițescu, George Drăgănescu, Constantin Damian și Erast Tarangul (p. 130).

Memoriile profesorului Octavian Ionescu surprind criza de personal și lipsa de coeziune a comunității Facultății de Drept din anii interbelici, din care citează autorul: „Situația ocupării normelor didactice s-a ameliorat spre sfârșitul perioadei interbelice, pe fondul scăderii numărului de studenți și al titularizării unor posturi vacante. Astfel, în anul universitar 1939/ 1940, numărul cadrelor didactice titulare ale Facultății de Drept era de 34

(22 de profesori, 2 conferențieri și 10 asistenți), iar în anul următor de 35. La sfârșitul războiului, facultatea avea 31 de catedre didactice titulare (21 profesori, 1 conferențiar și 9 asistenți)” (p. 132).

Partea a noua, „Corpul profesoral continuă tradiția de muncă și interes pentru școală și știință a marilor ei predecesori”, prezintă aspecte din activitatea didactică și științifică a profesorilor Ion Coroi, Ion Popescu-Spineni, Eugen Heroveanu, Ion Leatris, Petre Dragomirescu, Petru Vasilescu, Alfred Juvara, Nicolae Dașcovici, Florin Sion și Traian Ionașcu (continuatorii școlii fondate de Matei B. Cantacuzino și Dimitrie Alexandresco), Vespasian V. Pella, Nicolae T. Buzea, Ioan Rădulescu, Ștefan Gr. Berechet, Valeriu Bulgaru, Gheorghe Zane.

Partea a zecea, „Și în tot timpul facultățile noastre au produs licențiați și doctori”, prezintă, tot din sursele bibliografice întocmite de istoricii domeniului, situația dinamică a numărului de studenți și a vieții în campus, în perioada interbelică. Creșterea numărului studenților a dus la dezvoltarea infrastructurii universitare, prin înființarea locurilor de cazare, a cantinelor, bibliotecilor și formelor de asociere a grupărilor de studenți (pe facultăți sau interese comune – muzică, sport), existând pentru ei, atât facilități (burse de studiu sau de sprijin material), cât și taxe („construcție, întreținere, bibliotecă, institute, examen, examene de admitere” p. 204).

Partea a 11-a, „Rezultatul unei anumite școli condusă de profesorul A. C. Cuza”, ne arată și momentele de cumpănă care au avut loc în anii interbelici, din cauza apartenențelor grupărilor extremiste, coordonate în Universitate și chiar la Facultatea de Drept, de Corneliu Zelea Codreanu, susținut de profesorul de la cursul de economie politică și mai târziu decan, A. C. Cuza. Desele conflicte și agresiuni asupra studenților evrei, care mergeau până la interzicerea intrării lor în Universitate, au dus la anchete, abuzuri și chiar oprirea cursurilor pentru perioade lungi de timp, mai ales în anul universitar 1924-1925, făcând ca nesiguranța să crească și profesorii și studenții să ia atitudine, scriind în presă și publicând broșuri care atrag atenția asupra violențelor și efectelor acestora (p. 217-219).

Partea a 12-a, „Localul Facultății de Drept”, ne poate releva situația clădirilor unde a funcționat de-a lungul timpului și Facultatea de Drept, alături de celelalte Facultăți, Litere și Științe. Pentru început, Universitatea a cumpărat imobilul Ruxandrei Roznovanu, unde a funcționat în câteva săli până la finalizarea Palatului universitar de la Copou, dat în folosință în anul 1897. Fiind și acel spațiu insuficient, mai ales în perioada interbelică, când numărul studenților a crescut de peste 20 de ori față de anul 1897, în anul 1929 a început extinderea Palatului Universitar, finalizată în anul 1938, loc unde Facultății de Drept i s-a repartizat un spațiu egal cu cel ocupat de celelalte Facultăți. Dificultățile organizării administrative ale Facultății au fost mai în amănunt analizate de către autor în Arhiva Facultății de Drept, aducând o imagine mai completă a acelor ani.

Partea a 13-a, „Caracterizarea esențială a spiritului universitar este absoluta lui libertate de a-și desfășura aripile fără restricții”, se deschide cu ceea ce Grigore T. Popa a spus în lecția inaugurală din data de 13 noiembrie 1938, fără să intuiască că un nou război mondial avea să îngreuneze, să distrugă și să curme viețile unora dintre ascultătorii lui. Anii

care au urmat războiului au adus schimbări drastice și în mediul academic, fiind instituite comisiile de epurare, când au fost înlăturate din Universitate peste 30 de cadre didactice. În acei ani au fost încadrați la Facultatea de Drept profesorii Octavian Ionescu, I. L. Georgescu, Mihail Eliescu, iar prin desființarea Universității din Cernăuți au venit la Iași profesorii Ioan Ghițescu, Atanasie Ștefănescu-Galați, Ion Țurcanu, Erast Tarangul, Constantin Damian și George Drăgănescu.

Ultima parte, a 14-a, „Nu face drept sovietic și că foarte adeseori face apel la dreptul francez”, continuă prezentarea abuzurilor făcute de exponenții regimului comunist asupra profesorilor și studenților și de la Facultatea de Drept, prin continuarea epurărilor în rândul profesorilor și verificarea dosarelor studenților pentru a se determina care erau cei cu origini sănătoase și nu burghezo-moșierești. Ultimele pagini ale cărții sunt și cele care surprind atmosfera academică de la sfârșitul primului său veac de funcționare, cu mărturiile profesorilor care au trăit în acei ani.

Lucrarea adună în paginile sale sursele disponibile, inedite și editate, făcând utilă sinteza în cadrul ei. Formatul este academic, imprimat pe hârtie ușoară, cu coperti de carton și legătură broșată, ce face lectura și mai plăcută.

Vasilica MÎRZA